

Михайловська О.В.,

кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри міжнародного бізнесу
Інституту міжнародних відносин
Національного авіаційного університету,
м. Київ

СВІТОВА ФІНАНСОВА КРИЗА: РОЛЬ ТРАНСНАЦІОНАЛЬНИХ КОРПОРАЦІЙ

Досліджено сучасні процеси у глобальному потоці інвестицій у науково-дослідні роботи. Проаналізовано рівень інтернаціоналізації і глобалізації таких робіт.

In the article modern processes in the global stream of investments in R&D are investigated, and the level of internationalization and globalization of such works is analyzed.

На сучасному етапі багато фахівців наголошують на важливості інновацій для розвитку окремих компаній, регіонів, держав і світу в цілому¹. Кожна країна, в тому числі й наша, може обрати спосіб інтеграції у світову економічну систему: або як сировинний придаток і ринок збуту, або як постачальник на світові ринки конкурентоспроможної, високотехнологічної продукції.

Слід зазначити, що модель фінансування досліджень і розробок, що склалася в Україні, за якої основний обсяг інвестицій у даний сектор здійснює держава, не відповідає сучасним тенденціям. У розвинутих країнах світу фінансування досліджень і розробок забезпечують здебільшого національний та іноземний бізнес², зокрема транснаціональні корпорації, роль яких у світовому інноваційно-інвестиційному процесі є визначальною³.

Метою статті є оцінка інвестицій у дослідження й розробки (R&D), зокрема здійснюваних ТНК, та аналіз рівня інтернаціоналізації і глобалізації науково-дослідних робіт.

У сучасній економічній науці спостерігається певна полярність поглядів щодо місця й ролі транснаціональних корпорацій у світовому інноваційному процесі. Існує думка, що головним рушієм інновацій є мале підприємництво, зокрема так звані малі інноваційні підприємства, яким приписують пошук і розробку нових технологічних ідей та їх початкове впровадження⁴. Протилежна точка зору

¹ Антонюк Л.Л., Поручник А.М., Савчук В.С. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: Моногр. — К.: КНЕУ, 2003. — 394 с. — Бібліогр.: с. 342—351; Поручник А.М. Інноваційний потенціал України та його реалізація в міжнародному науково-технічному співробітництві // Міжнародна економічна політика. — 2004. — № 1. — С. 94—121.

² 2008 Global R&D Report. — <http://www.battelle.org/news/pdfs/2009RDFundingfinalreport.pdf>.

³ Прохорова М.Е. Діяльність транснаціональних компаній в умовах глобалізації світової економіки: Моногр. — Рівне: Видавець Олег Зень, 2007. — 288 с. — Бібліогр.: с. 265—282.

⁴ Пашута М. Малі підприємництва та інновації як фактори зростання економіки // Економіст. — 2004. — № 1. — С. 50—55. — Бібліогр.: 10 джерел.

полягає в тому, що основними рушіями інноваційних процесів є ТНК, зокрема на рівні прикладних досліджень і розробок⁵.

Фахівці неодноразово наголошують на важливості інвестицій у дослідження й розробки для ТНК, які визнають їх головним фактором підтримки своєї конкурентоспроможності в майбутньому⁶. У Доповіді про світові інвестиції в 2005 році фахівцями UNCTAD було зроблено висновок, що ТНК поглиблюють інтернаціоналізацію досліджень і розробок, розміщуючи дедалі більше науково-дослідних підрозділів за межами країни базування, зокрема у країнах, що розвиваються⁷. Такі висновки суперечать думці щодо відсутності помітної науково-дослідної активності ТНК у їхніх закордонних філіях, особливо у країнах, які не належать до розвинутих⁸.

У 2008 році криза на фінансових ринках позначилася й на глобальному потоці прямих іноземних інвестицій: уперше за останніх кілька років сталося його зменшення⁹. Логічно припустити: якщо інвестиції в дослідження й розробки розглядаються ТНК як ключовий фактор успіху на ринках у майбутньому, то фінансування таких робіт навіть в умовах кризи й далі зростатиме або, принаймні, зменшуватиметься значно повільніше, ніж прямі іноземні інвестиції в цілому.

Розглянемо сучасний стан світового інноваційно-інвестиційного процесу на рівні інвестицій у науково-дослідні роботи (R&D). Слід зазначити, що в умовах розгортання фінансової кризи у 2008-му та зменшення глобального потоку ПІ динаміка інвестицій у R&D залишалася позитивною, хоча темпи їх приросту дещо знизилися (рис. 1).

Той факт, що на тлі зменшення загального глобального потоку ПІ інвестиції в дослідження й розробки й далі зростають, на наш погляд, підтверджує: ТНК (а саме вони є основним джерелом фінансування) розглядають інвестиції в R&D як необхідну умову свого розвитку.

Глобальний потік інвестицій у дослідження й розробки з усіх джерел розподілений досить нерівномірно і сконцентрований у кількох країнах (табл. 1).

Абсолютним лідером щодо генерування потоку інвестицій у дослідження й розробки є США: частка цієї країни вища, ніж усіх країн Європи разом узятих. (Для порівняння: частка України менша за частку США в 17 000 разів!)

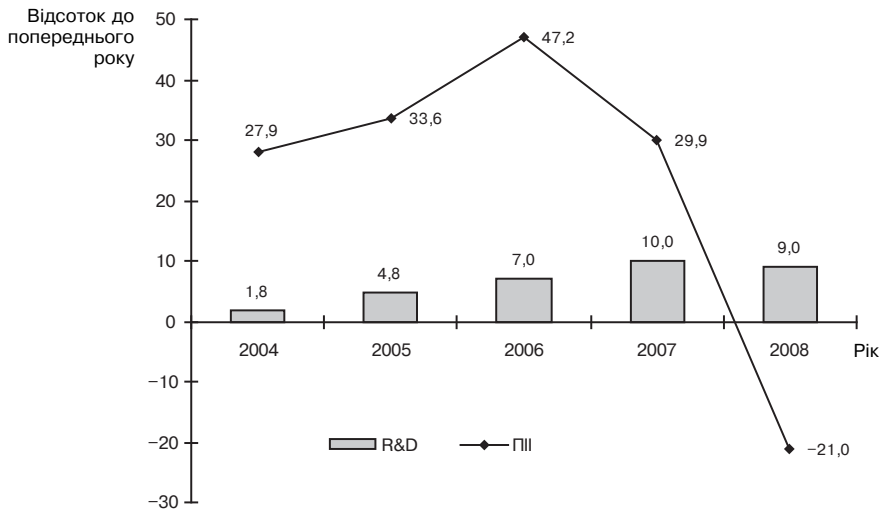
⁵ *Малютін О.К.* Інвестиційна діяльність транснаціональних корпорацій в умовах посилення глобалізаційних процесів // *Фінанси України*. — 2008. — № 12. — С. 107—113. — Бібліогр.: у кінці стор.

⁶ *Cantwell J.* The Role of Multinational Corporations and National States in the Globalization of Innovative Capacity: The European Perspective // *Technology Analysis & Strategic Management*. — 2000. — 12 (2). — P. 243—262; *Wrigley N., Coe N., Currah A.* Globalizing retail: conceptualizing the distribution-based transnational corporation (TNC) // *Progress in Human Geography*. — 2005. — Vol. 29, № 4. — P. 437—457; *Sunley P., Pinch S., Reimer S., Macmillan J.* Innovation in a creative production system: the case of design // *Journal Econ. Geogr.* — 2008. — Vol. 8 (5). — P. 675—698.

⁷ *World Investment Report 2005. Transnational Corporations and the Internationalization of R&D / United Nations*. — New York and Geneva, 2005. — P. 120—130. — http://www.unctad.org/en/docs/wir2005_en.pdf.

⁸ *Малютін О.К.* Зазнач. праця.

⁹ *Global Foreign Direct Investment now in decline and estimated to have fallen during 2008*. — <http://www.unctad.org>.

Джерела: побудовано: R&D — згідно з: Scoreboard R&D 2008. — Р. 4. — http://www.iri.jrc.ec.europa.eu/research/docs/2008/Scoreboard_2008.pdf; ПІІ — на основі власних розрахунків згідно з: UNCTAD, World Investment Report 2008: Transnational Corporations and the Infrastructure Challenge / United Nations. — New York and Geneva, 2008. — Р. 253. — http://www.unctad.org/en/docs/wir2008_en.pdf.

Рис. 1. Динаміка глобального потоку інвестицій у R&D та загального потоку ПІІ протягом 2004—2008 років

Таблиця 1. Частка окремих регіонів і країн у світовому потоці інвестицій в R&D у 2007—2009 роках, %

Регіон/країна	2007	2008	2009
Америка	39,1	38,8	38,2
США	34,3	34,0	33,6
Азія	31,6	32,7	33,8
Японія	13,5	13,0	12,5
Китай	9,5	11,1	12,5
Індія	2,0	2,0	2,1
Європа	25,9	25,2	24,5
Німеччина	5,8	н/д*	н/д
Франція	4,3	н/д	н/д
Великобританія	5,8	н/д	н/д
Україна (довідково)	0,00225	н/д	н/д
Решта країн світу	3,3	3,4	3,4

* н/д — немає даних.

Джерела: Global R&D funding forecast 2009 // R&D Magazine. — 2008. — Dec. — Р. 3. — <http://www.battelle.org/news/pdfs/2009RDFundingfinalreport.pdf>; для України — власні розрахунки згідно з даними: Global R&D funding forecast 2009 // R&D Magazine. — 2008. — Dec. — Р. 3; Наукова та інноваційна діяльність в Україні 2007: Стат. зб. — К.: ДП “Інформаційно-видавничий центр” Держкомстату України, 2008. — С. 89.

Аналіз загальної структури джерел інвестування в R&D свідчить, що в розвинутих країнах частка державного фінансування досліджень і розробок є помітно меншою, ніж частка бізнесу (табл. 2), причому головними інвесторами в R&D є насамперед великі ТНК.

Таблиця 2. Структура джерел інвестицій у R&D по деяких країнах у 2007 році

Країна	Корпорації	Держава	Іноземні інвестиції
США	70	25	5
Японія	77	16	7
Німеччина	66	30	4
Франція	52	37	11
Великобританія	40	33	27
Китай	70	25	5
Польща	36	53	11
Росія	29	63	8
Україна	28,1*	—	—

* Частка коштів замовників — підприємств України.

Джерело: Global R&D report 2008 // R&DMagazine. — 2007. — Сер. — Р. 10—11.

Транснаціональні корпорації є найважливішими суб'єктами створення глобального потоку інвестицій у R&D. Навіть за консервативними оцінками вони забезпечують майже половину світових витрат на наукові роботи й не менше двох третин глобальних витрат на дослідження й розробки¹⁰.

Як і у випадку джерел фінансування, глобальний потік інвестицій у науково-дослідні роботи з боку бізнесу є висококонцентрованим. Можна виділити три виміри, за якими спостерігається концентрація інвестицій у R&D із боку транснаціональних корпорацій: географічний (за країнами), галузевий (за секторами/галуззями) та за окремими суб'єктами інвестування. Показники концентрації глобального потоку інвестицій у дослідження й розробки з боку ТНК наведено в табл. 3.

Таблиця 3. Концентрація інвестицій у R&D із боку бізнесу

Розмірність концентрації	Відсоток загального фінансування R&D	Примітка
5 країн із 38-ми, які мають помітну частку у фінансуванні R&D	82,1	США, Японія, Німеччина, Франція, Великобританія
5 секторів із найбільшою часткою фінансування R&D	69,5	Комп'ютери, фармацевтика, автомобілі, електроніка, програмне забезпечення
100 компаній із найбільшою часткою фінансування R&D	61,4	Америка — 41 (США — 39); Європа — 36 (Великобританія + Німеччина + Франція — 20); Південно-Східна Азія — 23 (Японія — 20)

Джерело: The r&d scoreboard 2006. — Р. 51. — http://www.innovation.gov.uk/rd_scoreboard/downloads/2006_rd_scoreboard_analysis.pdf.

¹⁰ World Investment Report 2005. Transnational Corporations and the Internationalization of R&D / United Nations. — New York and Geneva, 2005. — Р. 115—116. — http://www.unctad.org/en/docs/wir2005_en.pdf.

Як видно з таблиці, основна частка у фінансуванні науково-дослідних робіт у світі припадає на три регіони: Північну Америку (за рахунок США), Європу (за рахунок Німеччини, Франції й Великобританії) та Південно-Східну Азію (за рахунок Японії). В цьому трикутнику сконцентровано понад 82 % глобального потоку інвестицій у R&D, що дає змогу говорити про формування поліцентричного ядра інноваційно-інвестиційного процесу на рівні інвестицій у R&D. Частка бізнесу решти країн у глобальному інвестиційному процесі у фінансуванні R&D є значно меншою та в підсумку становить близько 18 %.

Зауважимо, що світовий потік фінансування R&D із боку бізнесу розподілений неоднорідно й за секторами економіки. В табл. 4 наведено розподіл інвестицій у R&D за 15-ма секторами економіки, частка яких є найбільшою.

Як свідчать дані таблиці, у 15-ти секторах (із 39-ти, за якими ведуться спостереження) концентрується більше ніж 93 % глобального потоку інвестицій у R&D із боку бізнесу. У таких секторах, як фармацевтичний та біотехнології, комп'ютерне обладнання й автомобілебудування, сконцентровано понад 50 % світового фінансування R&D із боку бізнесу. Найбільший приріст інвестицій у дослідження й розробки в 2008 році спостерігався в нафтогазовому секторі, телекомунікаціях, у створенні програмного забезпечення, машинобудуванні. Зменшення інвестицій у дослідження й розробки зафіксовано лише в хімічному секторі. Отже, інвестиції в дослідження й розробки концентруються в небагатьох галузях.

Фінансування R&D концентрується також у розрізі окремих компаній (табл. 5).

Як бачимо, тільки 4 із 25-ти ТНК, які є світовими лідерами з інвестування в дослідження й розробки, зменшили їх обсяг у 2008 році. Отже, ТНК визнають надзвичайну важливість таких інвестицій для підтримки свого розвитку й навіть в умовах фінансової кризи вкладають досить великі суми в R&D. Наприклад, Toyota Motor у 2008-му інвестувала в дослідження й розробки понад 8 млрд дол. США, 20 компаній із наведеного переліку вклали в R&D по більш ніж 5 млрд дол. кожна. Ці суми перевищують інвестиції переважної більшості країн світу, взятих окремо. Для порівняння: з усіх джерел в Україні у 2007 році здійснено інвестицій у R&D приблизно на 1,2 млрд дол.

Фінансування ТНК досліджень і розробок набувають міжнародного характеру¹¹, проте реальний рівень інтернаціоналізації R&D у країнах різний. Так, ТНК, які базуються в США, інвестують у дослідження й розробки власних зарубіжних філій 13 % від загального обсягу фінансування R&D. ТНК, що базуються у Швеції, майже 50 % інвестицій у R&D концентрують у зарубіжних філіях¹². Утім, глобальний потік інвестування в дослідження й розробки концентрується в обмеженому колі країн (рис. 2).

¹¹ World Investment Report 2005. Transnational Corporations and the Internationalization of R&D / United Nations. — New York and Geneva, 2005. — 411 p. — http://www.unctad.org/en/docs/wir2005_en.pdf.

¹² Там само.

Таблиця 4. Розподіл глобального потоку інвестицій у R&D із боку бізнесу за секторами економіки у 2008 році

Сектор	Обсяг інвестицій, у млрд фунтів стерлінгів	Приріст порівняно з попереднім роком, %	Частка сектору, %	Концентрація інвестицій у R&D за сектором у найбільших компаніях	Країни-лідери з інвестування в R&D у секторі*
Фармацевтичний сектор та біотехнології	71,4	11,5	19,2	70	США, Швейцарія, Великобританія
Комп'ютерне обладнання	68,1	10,8	18,3	65	США, Японія, Фінляндія
Автомобілебудування	63,2	6,9	17,0	43	Японія, Німеччина, США
Програмне забезпечення	26,6	13,1	7,1	65	США, Німеччина
Електроніка й електротехнічне обладнання	26,0	8,7	7,0	64	Японія, Південна Корея, Німеччина
Хімічний сектор	16,4	-1,3	4,4	50	США, Японія, Німеччина
Аерокосмічний та військовий сектори	15,1	6,9	4,1	43	США, Великобританія, Нідерланди
Товари для відпочинку	13,7	0,7	3,7	61	Японія, США, Нідерланди
Машинобудування	11,0	11,9	3,0	46	США, Швеція, Японія
Енергетика	8,1	2,2	2,1	60	США, Японія
Стаціонарні телекомунікації	7,9	15,6	1,8	52	Японія, Великобританія
Охорона здоров'я	6,6	10,9	1,8	43	США
Нафтогазовий сектор	5,7	22,9	1,5	31	США, Великобританія
Продукти харчування	4,1	4,1	1,1	54	США, Швейцарія
Товари споживання	3,7	6,1	1,0	62	США
Решта 21 сектор	24,9	7,6	6,7		

* Згідно з даними: The R&D scoreboard 2006. — Р. 46. — http://www.innovation.gov.uk/rd_scoreboard/downloads/2006_rd_scoreboard_analysis.pdf.
 Джерело: The R&D scoreboard 2008. — С. 21. — http://www.iri.jrc.ec.europa.eu/research/docs/2008/Scoreboard_2008.pdf.

Таблиця 5. Концентрація фінансування R&D за компаніями*

Ранг (середній за три роки)	Компанія	Країна базування	Обсяг інвестицій у R&D, млрд дол. США			Приріст 2008/2007, %
			2006	2007	2008	
1	Toyota Motor	Японія	7,90	8,33	8,76	5,19
2	Microsoft	США	6,90	7,43	7,96	7,13
3	Pfizer	США	7,60	7,30	6,90	-5,48
4	GlaxoSmithKline	Великобританія	6,55	7,07	7,64	8,0
5	Ford Motor	США	7,20	7,11	6,85	-3,60
6	Siemens AG	Німеччина	6,43	6,67	6,91	3,58
7	Volkswagen	Німеччина	6,06	6,40	6,81	6,41
8	Intel	США	5,87	6,33	6,81	7,56
9	General Motors	США	6,50	6,40	6,10	-4,69
10	Sanofi-Aventis	Франція	5,84	6,31	6,82	8,0
11	Novartis AG	Швейцарія	5,47	5,89	6,44	9,20
12	IBM	США	5,68	5,85	6,04	3,14
13	Nokia	Фінляндія	5,14	5,74	6,38	11,18
14	Matsushita Electric	Японія	5,41	5,58	5,76	3,19
15	Johnson & Johnson	США	5,0	5,45	6,05	10,99
16	Roche Holdings	Швейцарія	4,95	5,33	5,72	7,24
17	Nissan Motor	Японія	4,71	5,12	5,53	8,03
18	Merck & Co.	США	4,78	5,09	5,43	6,70
19	Honda Motor	Японія	4,76	4,94	5,13	3,78
20	Cisco Systems	США	4,26	4,62	4,98	7,71
21	Motorola	США	4,14	4,59	5,06	10,19
22	AstraZeneca	Великобританія	3,90	4,21	4,53	7,53
23	Sony	Японія	4,16	3,96	3,76	-5,10
24	Hewlett Packard	США	3,69	3,92	4,15	5,84
25	Hitachi Ltd	Японія	3,71	3,76	3,80	1,25

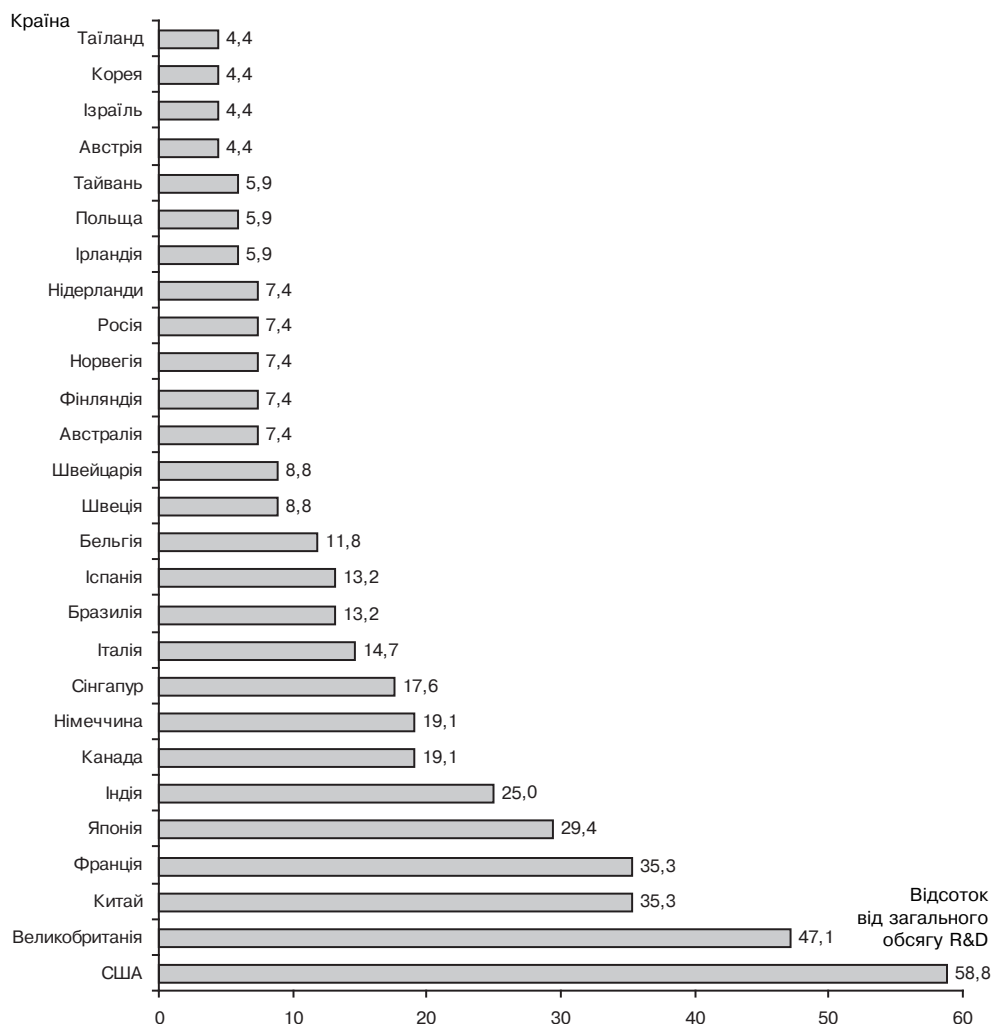
* Дані наведено щодо 25 провідних компаній світу.

Джерело: 2008 Global R&D Report. — <http://www.readthis.pnl.gov/marketsource/readthis/readthis.nsf>.

Як видно, в цілому витрати зарубіжних філій на R&D у всьому світі становлять більш ніж 15 % від усіх глобальних комерційних інвестицій у дослідження й розробки та концентруються в зарубіжних науково-дослідних підрозділах, розміщених у США, Великобританії, Китаї, Франції, Японії й ще деяких розвинутих країнах. Хоча рис. 2 ілюструє дані за 2004 рік, на наш погляд, на початок 2009 року ситуація з концентрацією R&D змінилася незначною мірою, зважаючи на порівняну стабільність тенденцій щодо інвестицій у R&D (див. рис. 1).

Більше того, ТНК виконують за кордоном різні види R&D, які по-різному впливають на інноваційну сферу країни, де розташовані зарубіжні науково-дослідні підрозділи ТНК. Виділяють три типи таких підрозділів: лабораторії підтримки, локально інтегровані та інтернаціонально незалежні лабораторії¹³.

¹³ Dirk M.B. Interaction between TNC subsidiaries and the host country innovation system: The case of TNC subsidiaries located in Brazil // Working Paper / Universidade Federal do Rio Grande do Sul, School of Management, Porto Alegre, Brazil, May 2004. — 20 p. — <http://www.globelicsacademy.net>.

Джерело: World Investment Report 2005. Transnational Corporations and the Internationalization of R&D / United Nations. — New York and Geneva, 2005. — P. 165. — http://www.unctad.org/en/docs/wir2005_en.pdf.

Рис. 2. Частка зарубіжних філій ТНК у загальному обсязі виконуваних R&D у 2004 році

Лабораторії підтримки створюються для досягнення короточасних цілей ТНК, забезпечуючи ефективну адаптацію й застосування успішних технологій, на основі яких уже випускаються вироби. Такі лабораторії полегшують процес передачі технологій філіям, допомагаючи їм адаптуватися до місцевих умов виробництва. Ні для ТНК, ні для країни розміщення науково-дослідного підрозділу не створюються додаткові конкурентні переваги, лише посилюються існуючі.

Локально інтегрована лабораторія є ключовим компонентом обмеженого процесу створення нововведення, який здійснюється і впроваджується в межах

конкретної філії ТНК, та сприяє досягненню її середньострокових цілей (тобто створення постійного “запасу номенклатури”¹⁴). У даному процесі можуть бути задіяні й абсолютно нові технології (останні крупні наукові досягнення або істотно змінені й удосконалені існуючі). Локально інтегровані лабораторії зосереджують свою діяльність переважно на локальних ринках та працюють над заповненням прогалів у системі конкурентних переваг ТНК у цілому. Для того щоб такі лабораторії зробили вагомий внесок у розвиток країни розміщення, повинні бути виконані дві умови¹⁵.

Що стосується першої умови, то локально інтегровані лабораторії, використовуючи місцеві науково-технічні кадри, дуже часто надають їм можливість працювати з новітнім дослідним обладнанням і технологіями, що підвищує кваліфікацію і творчий потенціал таких кадрів¹⁶. У результаті науково-дослідних робіт, які виконуються в рамках цих лабораторій, нерідко створюються нові (у світовому масштабі) товари, котрі зарубіжна філія ТНК випускає не лише на внутрішній, а й на зовнішні ринки, забезпечуючи експортоорієнтованість економіки країни її розташування. При цьому ТНК здатні швидко створити потужний інвестиційний потік на інноваційних рівнях, спрямувавши до країни розташування такої лабораторії значні ресурси для створення й розширення виробництва нового товару. Утім, цей процес може бути тимчасовим: тільки-но продукт стає зрілим, а його ринок конкурентним за ціною, ТНК може перевести його виробництво в новий регіон із найменшою собівартістю. Відповідно, в такому разі відбувається виведення інвестицій із країни та спрямування їх до іншої.

Інтернаціонально незалежні лабораторії призначені для підтримки стратегічної потреби ТНК у інноваціях. Такі науково-технічні підрозділи працюють окремо від лабораторій підтримки й локально інтегрованих лабораторій та орієнтовані виключно на майбутнє: вони не працюють із поточними технологіями, які використовує ТНК (з ними працюють два описаних вище типи лабораторій) і не розв’язують поточних проблем, у тому числі технологічного плану, що постають перед ТНК¹⁷. Інтернаціонально незалежна лабораторія займається фундаментальними дослідженнями за одним або декількома напрямками, які, на думку керівництва ТНК, імовірно, забезпечують результати, які могли б стати основою радикальних інновацій. Враховуючи зосередженість на дослідженні тих чи інших галузей науки в окремих регіонах країни (університетах) і навіть окремих країнах і водночас широкий діапазон наукових дисциплін, які потенційно можуть спричинити продукування

---

¹⁴ *Mrinalini N., Wakdikar S.* Foreign R&D centres in India: Is there any positive impact? // *Current science.* — 2008. — Vol. 94, № 4. — P. 453.

¹⁵ *World Investment Report 2005. Transnational Corporations and the Internationalization of R&D / United Nations.* — New York and Geneva, 2005. — P. 203 — http://www.unctad.org/en/docs/wir2005_en.pdf.

¹⁶ *Mrinalini N., Wakdikar S.* Зазнач. праця. — P. 454.

¹⁷ *World Investment Report 2005. Transnational Corporations and the Internationalization of R&D / United Nations.* — New York and Geneva, 2005. — P. 205. — http://www.unctad.org/en/docs/wir2005_en.pdf.

радикальних інновацій, ТНК створюють інтернаціонально незалежні лабораторії в досить багатьох географічних місцях, максимально використовуючи місцеві науково-дослідні кадри. Таким чином утворюється мережа лабораторій, кожна з яких працює за власною програмою.

З викладеного можна зробити висновок, що на розміщення лабораторій цього типу впливає потенціал країни чи окремого регіону в інформаційному науковому просторі, оскільки ТНК намагаються максимально використати інформацію щодо творчих кадрів конкретної країни.

Інтернаціонально незалежні лабораторії мають достатній потенціал, аби посилити позиції країни розміщення щодо фундаментальних досліджень. Вони здатні це зробити, забезпечуючи додаткове фінансування власне фундаментальних досліджень, підключаючи до фінансових і високі технологічні можливості самих ТНК (наприклад, спеціально створюючи унікальну науково-експериментальну апаратуру). Проте, як справедливо зазначається в літературі, здатність підвищити позиції країни в міжнародному науково-інформаційному просторі є потенційною¹⁸, а механізм, із допомогою якого такі лабораторії гарантовано підвищують конкурентоспроможність країни, де вони розташовані, відсутній. Важливі результати інтернаціонально незалежних лабораторій обов'язково передаються в лабораторну мережу ТНК і таким чином роблять свій внесок у генерацію конкурентоспроможності для ТНК у майбутньому (втім, ці результати можуть бути недоступними для країни, де знаходиться лабораторія). Наукові кадри, які працюють у даній лабораторії, дають підписку про нерозголошення напрямів і результатів досліджень, а технології на основі останніх можуть бути реалізовані не тільки за межами країни, де вони отримані.

Хоча кількісно оцінити масштаби досліджень і розробок за розглянутими видами науково-дослідних підрозділів ТНК досить складно через відсутність необхідної статистичної інформації, UNCTAD наводить дані, які свідчать про підвищення ролі останніх двох видів наукових лабораторій ТНК у країнах Південно-Східної Азії (разом із тим основними регіонами концентрації R&D, орієнтованих на радикальні інновації й нові технології, залишаються США, Японія та країни Західної Європи)¹⁹.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що інвестиції на рівні фінансування науково-дослідних робіт є більш стійкими, ніж інвестиції без зміни технологій (прямі й портфельні) та демонструють зростання навіть в умовах посилення кризи. Хоча у 2008 році спостерігалось загальне зменшення глобального потоку іноземних інвестицій, воно сталося в основному за рахунок інвестицій у існуючі виробництва й технології, оскільки потік іноземних інвестицій на інноваційних рівнях і далі зростав (особливо це стосується великих транснаціональних корпорацій). Своєрідним локомотивом світового інноваційного процесу залишаються ТНК, які в переважній більшості продовжують збільшувати інвестиції в дослідження й розробки.

---

¹⁸ Dirk M.B. Зазнач. праця. — Р. 14. — http://www.globelicsacademy.net/pdf/DirkBoeche_paper.pdf.

¹⁹ World Investment Report 2005. Transnational Corporations and the Internationalization of R&D / United Nations. — New York and Geneva, 2005. — Р. 210—211. — <http://www.unctad.org>.

Статистичні дані свідчать про те, що процеси глобалізації й інтернаціоналізації R&D справді відбуваються, але не у світовому масштабі, а в замкнутій сукупності країн — у США, Західній Європі, Японії. В цих країнах зосереджені основні зарубіжні науково-дослідні підрозділи ТНК. Оскільки більша частина R&D здійснюється у країнах базування ТНК, якими переважно є ті самі США, країни Західної Європи та Японія, цей трикутник є та, на наш погляд, тривалий час залишатиметься своєрідним ядром концентрації досліджень і розробок. Якщо тенденції до створення нових дослідних підрозділів ТНК у Китаї й Індії зберігатимуться, то є велика ймовірність того, що ці дві країни в майбутньому зможуть увійти до “інноваційного ядра” світової економіки.

Що стосується України, то нам не відомий жоден науково-дослідний підрозділ ТНК, створений тут. Однак автор особисто знайомий із діяльністю своєрідних вузькоспеціалізованих мікролабораторій, які у 2000—2003 роках здійснювали наукові дослідження, зокрема для американських і європейських автомобільних ТНК. Виходячи з того, що для створення науково-дослідних підрозділів транснаціональні корпорації враховують потенціал країни в науково-інформаційному просторі, можна зробити висновок, що позиції України потенційно є досить високими (“тіньові” науково-дослідні лабораторії, що працюють на ТНК, напевно, існують у нас і на теперішньому етапі). Але активність ТНК щодо створення легальних науково-дослідних підрозділів стримується іншими факторами, головним із яких є, на нашу думку, низький рівень захисту інтелектуальної власності, недосконалість законодавства, яке регулює діяльність таких підрозділів.

Отже, ТНК більшою мірою сприяють поглибленню розриву між країнами “інноваційного ядра” та рештою світу, ніж його зменшенню. Особливо це стосується справді інноваційних рівнів досліджень. Тому сподіватися, що ТНК, навіть за активізації власної науково-дослідної активності в Україні, істотно прискорять інноваційні процеси на рівні держави, мабуть, не слід. Утім, як зазначалося, певні позитивні ефекти від розміщення таких підрозділів українські наука й економіка можуть отримати. Тому розробка заходів, які сприяли б активізації інвестицій ТНК у R&D в Україні, може розглядатися як допоміжний чинник переведення економіки на інноваційний шлях розвитку (головною рушійною силою інновацій, очевидно, повинен стати національний бізнес). При цьому окремого дослідження потребують бар’єри, які стримують ТНК у створенні дослідницьких лабораторій в Україні, та механізми, що можуть сприяти збільшенню позитивного впливу науково-дослідних підрозділів ТНК на економіку й науковий сектор країни. Це й визначає перспективи подальших наукових досліджень у даному напрямі.